

Проблеми перекладу сучасної польської поезії українською мовою

НАТАЛЯ СИДЯЧЕНКО

(Київ)

Означення *сучасної*, вжите у заголовку, є не просто часовою характеристикою, воно охоплює дві ознаки віршів, дібраних і перекладених Станіславом Шевченком і уміщених в *Антології сучасної польської поезії* (Львів: „Каменяр”, 1966 – у друці). Формальну ознаку – бо вірші здебільшого втілені у специфічну ритміку верлібру, з внутрішніми римами, грою семантичних нюансів; і змістову – бо сповнені поезії сучасними проблемами, переживаннями, відчуттями, сучасним образом світу.

Маючи справу з такими високохудожніми текстами, перекладач, як правило, долає вузький простір між Сцільною і Харібдою точності і краси, часом даючи себе поглинути другому „чудовиську”. Важко бути абсолютно точним у перекладі, бо хоч наші мови близькі, та все ж мають багато відмінностей. Тому перекладач керується класичною українською школою перекладу: „...перед терміном точність даю перевагу вірність” (М.Рильський). Вірність не букві, а духові поезії. Трохи не точно, але так само гарно. Прикладом такої незнайної неточності на користь красі є переклад цитати Ч.Мілоша, винесеної у назву антології *Dlatego że są – Тому що вони суцї*. Польське *są* – це звичайне, стилістично немарковане дієслово *бути* у третій особі множини теперішнього часу. Українська мова особове відмінювання цього дієслова втратила і тому у нас *і я є, і вони є*, а не *суть*, як було раніше. У перекладі ж надано перевагу стилістично забарвленому синонімові *суцї*. І не тільки через його звукову подібність до *są*, насамперед через відповідність піднесеному тонові вірша, особливо його кульмінаційного закінчення: *Do pochwalania rzeczy dlatego że są – Прославляти речі, тому що вони суцї*. Так сформулював польський поет – укотре вже від правіку до сучасності – покликання поезії: давати нові імена речам, пізнавати їх знову і по-новому.

Довелося бути трохи неточним, скажімо, і у відтворенні вірша Я.Твардовського *Не розділяй* українською мовою. Щоб зберегти ритміку останньої строфи: *chodzi księżyc jak morał (albo osioł po niebie) jeśli były gdzie indziej...* – тобто, щоб українською звучало так само гарно – довелося слово *morał*

замінити на *мудрець*, а загальнономовну метафору *осел* – на її синонім *дурень*. І вийшло досить вдало, пор.: *мов мудрець ходить місяць / чи мов дурень по небу / як блукали деінде / то і прийдуть до тебе*.

Втрачено художнє означення Йордану – *свята вода хрещення* – у перекладі вірша А.Маркової *Другий раз*, де маємо пересічну ознаку „тече удалину”, щоб зберегти рими:

<i>Ktoś mówi że to Jordan</i>	<i>Хтось говорить – то Йордан</i>
<i>Święta woda chrztu</i>	<i>Тече удалину</i>
<i>Ktoś inny, że to Leta</i>	<i>Хтось інший, що то Лета,</i>
<i>Ciemność zapomnienia</i>	<i>Безпам'ятна і темна</i>

Донора легень замінено просто на донора у вірші З. Лончковського *В пустелі*, щоб було „інакше”, але не загубився ритм: *Czeka w Wenecji na dawcę płuc – він чекає у Венеції на донора*.

Не просто дотримуватися еквілінеарності і еквіритмічності через неповторний звуковий ритм, створюваний польським наголосом, сталим, закріпленим за передостаннім складом. Український, вільний і рухомий, часом спричиняє до того, що однозвучний лексичний відповідник, наприклад, *niszki* доводиться замінити далеким синонімом „бархани” для досягнення подібності наголошення: *powtarzaj wielkie słowa, powtarzaj je z uporem / jak ci co szli przez pustynie i ginęli w piasku* ≙ *повторюй слова великі повторюй їх уперто / як ти що йшли пустинною і гинули в барханах* (З. Герберт. *Послання пана Когіто*).

Клопіт завдають польські слова перекладачеві через те, що вони часто коротші за відповідні українські, пор.: *rzeń* ≙ *бійня*, *myśl* – *думка*, *róża* – *троянда*, *platek* – *пелюстка* і т.д. Бракує складів, втрачається потрібний ритм. І часом нічого з цим не вдієш, коли, скажімо, коротеньке *sta* перекладається аж двома словами – *нічний метелик* – *ach serce, serce što szalona* – *ах серце серце метелик нічний шалений*. (Й. Баран); або аналогічно *luneta* – *нізорна труба* – *dom był lunetą dzieciństwa, / dom był skóra wzruszenia* – *дім був дитинства трубою нізорною / дім був забитою шкірою*.

А часом буває і навпаки → польська лексема довша за українську:

<i>I wszystko co ma</i>	<i>і все що має</i>
<i>formę widzialną</i>	<i>форму зриму</i>
<i>I jeszcze nie nazwaną</i>	<i>і ще не названу</i>
<i>I to co w nazwaniu</i>	<i>і те що в назві</i>
<i>zaginięło istotę</i>	<i>втратило суть</i>

– тоді „музика верлібру” дещо змінюється.

Традиційна боротьба з динамічними активними дієприкметниками польської мови при їх перекладі традиційно наптовхує на думку: характерна це риса української мови чи незручність – їх відсутність у системі граматичних категорій? Однак перекладач залипається у межах законів нашої граматики і культури мови, удаючись до таких засобів, як означальний описовий зворот: *na puste / jeszcze jątrzące po tobie / miejsce* – на місце порожнє / що й досі / за тобою ятриться (К. Кошутський); *niepewna, / czekająca na wybuch / kolejnej sekundy* – непевна, бо чекає на вибух наступної секунди (В. Канівський); *padająca / powstająca / nie tędy szła moja Polska* – що падала / вставала / не туди йшла моя Польща (Ян. Леончук); *I maska / oczekującej ołowiem chmury* – і маска хмари, що стікає оловом (Д. Лебьода) і под.; – уживає замість активного дієприкметника теперішнього часу форму минулого часу або прикметник: *I niech się wsciekają / tropiące nas / wszystkie telefony świata* – і нехай скажуться невідчепні від нас усі телефони світу (В. Шиманський); *za piersi karmiące* – за перса живлючі (Я. Твардовський); *I hańbiąca jest zgoda ćwiczona w chytrości* – є ганебною вправна у хитроцях згода (В. Шимборська) і ін. Подибуємо поодинокі випадки, коли не вдалося активний дієприкметник здолати, як у перекладі вірша К. Конецької, де поняття „ті, що тонуть”, „потопельники” передано формою *тонучі*:

*wir czasu zmylił naszą czujność i być może
dotrwamy ważąc słowa na krawędzi noża*

у вирі часу чуйність наша цезла
й слова ще будем важить на
кінчику леза

uczepieni do siebie jak tonący brzytwy

зчіплені між собою мов тонучі
бритви

або як у поезії З.Герберга:

*w tym liście
litery stoją osobno
jak kochające serca*

в тім листі
літери стоять окремо
як люблячі серця

Семантика багатозначного слова може не повністю збігатися у двох мовах і тоді втрачається прихований підтекст, як відбулося, скажімо, при перекладі слова *odejść* з вірша Б.Урбановського *Ранкова молитва*. Для поляка *odejść* – це ще й „померти”. Не випадково далі у тексті з’являється „умрімо...”. У вірші В. Казанецького, вловлюючи гру семантичних нюансів слова *korona*, перекладач вводить зайве „пояснювальне” мов *корони*: *Brzozy... ku człowiekowi skłaniają korony* – Берези... схилили свою крону мов *корону*. В іншому вірші

цього ж автора форма слова *poślubny* підсилює думку *ми вже 25 літ у подорожі пошлюбній*, яку перекладач відтворив так: *вже 25 літ ми в мандрівці весільній*, – де бажаний нюанс стирається.

Чи не найбільша проблема для перекладача - це екзотизми - слова на позначення тих реалій, які не існують в його країні, особливо, коли стають вони метамовою поезії, тобто суб'єктами метафор чи порівнянь, внутрішньою формою, „квіткою” поетичного образу. При слові екзотика перш за все спадають на думку пальми, гейші, рікші, кеби, юрти і т. п. Хіба є щось подібне у наших сусідів-поляків? Виявляється є. Це світ реалій католицької релігії, що навид'ємною складовою ввійшли до ментальності поляків. Сприйняття світу через призму ознак цих реалій сформувало характерну рису польської поезії, польської художньої мови загалом. І тексти даної збірки зайвий раз це доводять. Образ Бога часто присутній у поезіях: *Wiesz o tym Panie* (Я. Леончук), *...zapnij mi guzik boże i pomóż kto pomoże* (В. Ружанський); *Pan Bóg czyni to samo / podnosi niewidzialną paczkę na tego mężczyznę* (К. Лісовський); *Wije się ścieżka od domu Boga do wrót edenu* (Д. Лебьода) і т.д., і т.д. Характерним є початок вірша А.Маркової *Inna prośba*, де образ Бога імплікований *To było bardzo dawno / kiedyśmy błagali / Od powietrza i głodu / od ognia i wojny*. Перекладач його вводить, експлікує, щоб українському читачеві було зрозуміло: *То було давним-давно / Як Бога благали / Від мору й голоду / Від вогню й війни...*

У перекладних творах довелося нехтувати конкретикою при відтворенні католицьких реалій, вдаватися до узагальнених, описових українських знаків. Так, різні за жанрами молитви, скажімо, *litania* у З.Герберта, чи *zdrowaśka* в А. Патеї-Грабовської відтворюються не зовсім адекватно українською як *молитва*, пор.: *okryci jednym kocem / szeptali słowa bezwstydnę / litanie zakochanych* – *накриті одним пледом / шептали слова безсоромні молитву закоханих*; *Oto wybrani przez dobroć przypadku przez liść który nagle przykleknął na dłoni i szeptem odmówił zdrowaśkę zachwytu* – *Ось вибрані добротою випадку листком що приклеївся на долоні і прошепотів молитву захоплення*.

Незрозумілим може видатися порівняння *любов тонка*, як причастя у перекладі вірша Я. Твардовського, де в оригіналі маємо як *оплаток (jest cienka jak opłatek bo wewnątrz wzruszenie)*. Цю реалію можна побачити і не виїжджаючи з України, у будь-якому відродженому костьолі. Але чи всі її у нас знають?

Реалії католицького храму, біблійні реалії позичають свої риси для моделювання пейзажної картини: *Brzozy anioły lasu boskością zniżone; kwiaty*

wyrastające z ziemi jak aniołowie z oddechu Boga. (В. Кавінський), – що адекватно перекладено. Моделюють портрет людини, як у Т. Квятковсько-Цугова: *pod zatrzaśniętym tabernakulum moich... powiek – під захопнумим табернакулюм моїх повік* – якщо дослівно. Але такий переклад, без сумніву, на знавця. Табернакулюм – це шафка посередині вітваря, у якій зберігається свхаристія. Чи врятувало б використання у цьому контексті православного відповідника кіот? Для сучасного українця, що має переважно нерелігійну ментальність, він так само малозрозумілий. Тому перекладач удається до абстрактного означення *під отою тайною моїх повік*. Позбувшись неясності, втратив колорит і конкретику образу.

Так, перекладів без втрат не буває... Але в аналізованій антології знахідок незмірно більше. Вдалими, зокрема є переклади фразеологізмів: *gdzie pieprz rośnie – шукай вітра в полі*; *niedokładna jak uczeń co czyta po lebkach* – як учень, що книжку гортає поспішливо; *łapy przy sobie* – волі рукам не давай та ін.

Важкий, справді сизифів труд перекладача однак досягає важливої і благородної мети. Він робить польську поезію фактом існування української художньої мови, нашої духовної культури.